

فصلنامهٔ لسان مبین (پژوهش ادب عربی)

(علمی - پژوهشی)

سال نهم، دورهٔ جدید، شمارهٔ سی و دوم، تابستان ۱۳۹۷، ص ۸۰-۶۳

بررسی ادب‌مندیِ راهبردهای بیان در داستان‌های کودکانهٔ شادی فقیه*

عبدالباسط عرب یوسف‌آبادی، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه زابل

اویس محمدی، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه گنبد کاووس

مژگان بیات کشکولی، دانش‌آموختهٔ گروه زبان و ادبیات عربی دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه زابل

چکیده

زبان، اصلی‌ترین ابزار انتقال پیام، باید به گونه‌ای به کار رود که اعتبار اجتماعی پیام‌رسان و پیام‌گیر محفوظ بماند. در این صورت، پیام، واجد حدّ مطلوبی از ادب‌مندی خواهد بود. بنابر نظریهٔ ادب‌مندی، در یک ارتباط گفتاری، پیام‌رسان می‌تواند از راهبرد مستقیم و یا غیرمستقیم، استفاده کند؛ اما سخنی به وضعیّت ادب‌مندی نزدیک‌تر است که در آن بیشتر از راهبرد غیرمستقیم استفاده شود. ادبیات کودک که هدف آموزش کودک را بر عهده دارد، باید در انتقال پیام به مخاطب (کودک)، به ساختارهای ادب‌مندِ زبان بسیار نزدیک باشد. لازمهٔ این امر، آگاهی خالق اثر از راهبردهای بیان است. این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی به دنبال کشف میزان ادب‌مندی در داستان‌های کودکانهٔ عربی است. به‌همین منظور، گفتگوهای شخصیت‌ها در داستان‌های کودکانهٔ شادی فقیه (۱۹۶۶م)، داستان‌نویس معاصر مصر، بررسی شد. نتایج نشان داد که از مجموع ۳۵۳ گفتگویی که از زبان شخصیت‌های داستان روایت می‌شود، راهبرد غیرمستقیم در بالاترین میزان (75%) و راهبرد مستقیم در پایین‌ترین میزان (25%) است. این میزان کارکرد، نشانگر آن است که تمامی داستان‌ها از حدّ بسیار مطلوبی از ادب‌مندی برخوردار هستند لذا نویسنده در آموزش زبانی ادب‌مند به کودک موفق عمل کرده است.

کلمات کلیدی: ادبیات کودک، زبانشناسی، نظریهٔ ادب‌مندی، راهبردهای بیان، شادی فقیه.

* -تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۲/۲۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۷/۱۱

نشانی پست الکترونیکی نویسنده (نویسندهٔ مسؤول): arabighalam@uoz.ac.ir

۱-۱. بیان مسأله

زبان به مثابه یک کُنش اجتماعی «به گونه‌ای به کار می‌رود تا بتواند ارتباط فرد را با دیگران به خوبی توصیف کرده، به او هویت بخشد.» (fasold, 1990: 1) زبان همواره تحت تأثیر اجتماع است و با پدیده‌های اجتماعی پیوندی ناگسستنی دارد؛ تا آنجا که «برخی زبان‌شناسان، تأثیر جامعه و تحولات آن را بر زبان، بیشتر از تأثیر زبان بر جامعه می‌دانند.» (trudgil, 2001: 26) زبان می‌تواند تجلیگاه طرز برخوردها و رفتارهای مختلف اجتماعی باشد؛ زیرا «هر نوع تغییر ساخت ظاهری زبان، نمودی از تغییر عقیده و رفتار اجتماعی است.» (لطفی‌پور، ۱۳۶۲: ۲۷۲) پرواضح است که در تمام بافت‌ها و موقعیت‌های رفتاری، یک صورت زبانی ادب‌مند وجود ندارد بلکه بنابر متغیرهای مختلف، صورت‌های ادب‌محور زبان نیز تغییر می‌کند. زبان‌شناسان، متغیرهای ادب‌مندی زبان را سه عامل: طرفین گفتگو (جنسیت، سن، قدرت و جایگاه اجتماعی گوینده و مخاطب)، (حمرای، ۲۰۱۵: ۱۳۷) موضوع گفتگو و بافت گفتگو (لهویمل، ۲۰۱۳: ۱۶۵) می‌دانند. با ملاحظه این سه عامل، طرز بیان گوینده از راهبرد مستقیم به غیرمستقیم و بالعکس تغییر می‌کند.

زبان‌شناسان بسیاری؛ همچون سیرل^۱ (۱۹۷۶م)، لیچ^۲ (۱۹۸۳م)، براون و لوینسن^۳ (۱۹۸۷م) و کولکا^۴ (۱۹۸۹م) درباره ساخت‌های زبانی گفتگو و ارتباط آن با میزان ادب‌مندی گوینده، اظهار نظر کرده‌اند. آنها اغلب اتفاق نظر دارند که در یک گفتگو «هر اندازه بیشتر از بیان غیرمستقیم استفاده شود، آن گفتگو ادب‌مندتر است.» (السامر، ۲۰۱۲: ۳۷) بر پایه آراء ایشان، می‌توان راهبردهای بیان را به دو بخش کلی مستقیم (خواسته پیام‌رسان، صریح و بدون ابهام به پیام‌گیر انتقال می‌یابد) و غیرمستقیم (خواسته پیام‌رسان، با ابهام و کنایه مطرح می‌شود) تقسیم نمود. هر یک از این دو نوع راهبرد، اقسام متعددی دارد که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

از دیگرسو، آثار ادبی کودک که «بر پایه ذوق و سلیقه کودک پدید می‌آید.» (الموسی، ۲۰۱۰: ۹) و هدف آن علاوه بر سرگرم کردن کودک، «آموزش غیرمستقیم و پرورش فکر و ذوق اوست.» (عبدالفتاح، ۲۰۰۰: ۳۶) باید آثاری ادب‌محور باشند. باتوجه به اینکه کودک با مطالعه این آثار از ساخت‌های زبانی آن نیز الگو می‌پذیرد؛ نویسنده آثار کودکان باید به این نکته توجه داشته باشد که از واژگان و تعابیری منطبق با الگوهای ادب‌مندی استفاده کند. این امر بدان جهت حائز اهمیت است که «کودک، ثروت و آینده هر ملت است و پرورش قدرت خلاق و نوآور در او، امری بسیار مهم است» (شحاته، ۱۹۹۴: ۴۳)؛ بویژه اینکه داستان‌های کودکان ادب‌محور «نقش مهمی در تکوین اخلاق و ادب کودک ایفا می‌کند و او را فردی متفکر، مبتکر و نوآور می‌سازد.» (نجیب، ۱۹۹۱: ۳۰۰)

داستان‌نویسان بسیاری تلاش کرده‌اند از طریق شخصیت‌های دینی وارد دنیای کودک شده و با پیوند دادن وی با شخصیت‌های مذکور، از یکسو نکات اخلاقی و تربیتی را به کودک القا نمایند و از دیگرسو زبانی مؤدبانه را به او بیاموزند. از آن جمله، شادی فقیه (۱۹۶۶م) داستان‌نویس معاصر مصر است. در آثار داستانی وی که با محوریت شخصیت‌های دینی و اسلامی به نگارش آمده، گفتگو نقش محوری دارد. همچنین فضای غیررسمی گفتگو میان این شخصیت‌ها ایجاب می‌کند که بیشتر از بیان غیرمستقیم استفاده شود.

۲-۱. ضرورت، اهمیت و هدف

از آنجا که یکی از راه‌های ارزیابی ارزش‌های هنری آثار ادبی کودک، شناخت و تحلیل مختصات زبانی آن است؛ لذا این پژوهش کوشیده است میزان تأثیرگذاری ساخت‌های زبانی ادب‌مند را در داستان‌های شادی فقیه، بر ذهن و زبان کودک، کشف نماید.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

در این جستار به پرسش‌های زیر پاسخ داده می‌شود:

- داستان‌های شادی فقیه تا چه اندازه با الگوهای ادب‌مندی زبان منطبق است؟
- پربسامدترین راهبرد بیان در این داستان‌ها کدام است؟
- نویسنده تا چه میزان در استفاده از راهبردهای بیان، برای ارائه دیدگاه‌های اسلام‌گرایانه‌اش موفق بوده است؟

۴-۱. فرضیه‌های پژوهش

پژوهش بر پایه این فرضیه‌ها شکل گرفت که:

- به‌علت گرایش‌های اسلام‌گرایانه نویسنده، ساختار زبانی این داستان‌ها ادب‌محور است.
- نویسنده برای ارائه دیدگاه‌های خود بیشتر از راهبرد غیرمستقیم استفاده می‌کند.
- نویسنده به‌دلیل برانگیختن حس کنجکاوی در کودک، توانسته است در کاربست انواع راهبردهای بیان موفق عمل نماید.

۵-۱. روش و چارچوب پژوهش

در گام نخست، تمام گفتگوها^۱ و تک‌گویی‌های^۲ شخصیت‌های داستان‌های شادی فقیه که هم‌راستا با موضوع، اهداف و پرسش‌های پژوهش قرار می‌گیرد، گردآوری شد. این داستان‌ها شامل ۹ داستان دینی از نویسنده است که هر یک از آنها در ۲۶ صفحه مصور و برای گروه سنی «ب» و «ج» کودک تألیف شده

است. برای بررسی داده‌ها و دستیابی به نتیجه مناسب از روش تحلیل محتوا استفاده شد؛ لذا تمامی گفتگوها، بررسی و تحلیل شد و بر اساس نظریه ادب‌مندی در جدول‌های مخصوص دسته‌بندی گردید تا بستری مناسب برای بررسی موضوع و محتوای آنها فراهم شود. برای عینی‌تر شدن تحلیل و امکان بررسی سنجیده‌تر، بسامد داده‌های برگرفته از داستان‌ها، اندازه‌گیری شد و به کمک فنون آمار توصیفی و استنباطی، نتایج پژوهش تفسیر گردید. شایان ذکر است که داده‌های پژوهش، شامل گفتگوها و تک‌گویی‌هایی است که میان شخصیت‌های اصلی و فرعی برقرار است؛ لذا توصیف راوی از صحنه‌های داستان در داده‌های پژوهش نمی‌گنجد.

۶-۱. پیشینه تحقیق

تاکنون، پژوهشگران عرب‌زبان، آثار متعددی را از منظر ادب‌مندی زبان مورد پژوهش قرار داده‌اند؛ از آن‌جمله: الخولی (۱۹۸۲م) در کتاب «معجم علم اللغة النظری» ضمن بررسی شاخه‌های مختلف زبان‌شناسی کاربردی، در بخشی کوتاه، زبان را دارای ساخت‌هایی ادب‌مند جهت ارائه مفاهیم مؤذبانه دانست. کمال سریده‌ها و همکاران (۱۹۹۳م) در مقاله انگلیسی «بررسی گنش گفتاری امر در افراد دوزبانه عربی-انگلیسی» در پی مقایسه راهبردهای ادب در دو فرهنگ آمریکایی و عربی، دریافتند که در هر دو فرهنگ، خطر تحمیل، مهم‌ترین عامل در فاصله اجتماعی و ناکارآمدترین عامل در برانگیختن ادب به‌شمار می‌رود. ابوتاکی (۲۰۰۵م) در کتاب «صور الأمر فی العربیة بین التنظیر والاستعمال» با بررسی ساختارهای امر در زبان عربی به این نتیجه رسید که گاه مخاطب از ابزارهای تعدیلی خاصی برای دستور دادن استفاده می‌کند؛ لذا محتوای اصلی دستور را تغییر نمی‌دهد، بلکه با تکنیک‌هایی خاص، فشار آن را کمتر یا بیشتر می‌کند. صالح (۲۰۰۸م) در مقاله «أصول النظریة السیاقیة الحدیثة عند علماء العربیة» نظریه بافتار موقعیتی زبان و متغیرهای آن همچون موضوع سخن، طرفین سخن و شیوه بیان را مورد بررسی قرار داد. حکیمه (۲۰۱۰م) در پایان‌نامه دکترای با عنوان «المتلقی فی الخطاب القرآنی» با بررسی آماری نظریه ادب‌مندی در قرآن کریم چنین نتیجه گرفت که در تمامی کارگفت‌های قرآن، اعتبار اجتماعی پیام‌رسان و پیام‌گیر حفظ شده است. العموش (۲۰۱۱م) در پایان‌نامه «التلطف فی لغة القرآن» ضمن اجرای نظریه ادب‌مندی بر آیاتی با محوریت تقوا، مرگ و ترس چنین نتیجه گرفت که در تمامی این آیات، گفتمانی ادب‌مند از جانب پیام‌رسان (خداوند) به پیام‌گیر (انسان) حاکم است. السامر (۲۰۱۲م) در مقاله «التهذیب الکلامی: دراسة اجتماعیه تداولیة» ضمن پیوند دادن نظریه ادب‌مندی کلام به جامعه‌شناسی، به تحلیل چند الگوی متداول محاوره‌ای پرداخت و میزان ادب‌مندی آنها را مورد بررسی قرار داد. الخطیب (۲۰۱۲م) در مقاله «مراعاة الأدب فی القرآن الکریم» دو نوع رابطه خدا-انسان و انسان-انسان را از منظر زبانی مورد بررسی قرار داد و هر دو نوع رابطه را ادب‌مند دانست. حمرای

(۲۰۱۵م) در مقاله «نظریهٔ التأدب فی اللسانیات» به ارائهٔ الگوهای مؤدبانهٔ زبان که لیکاف (۱۹۷۳م) و لیچ (۱۹۸۳م) و براون و لوینسن (۱۹۸۷م) مطرح نمودند پرداخت و همهٔ این الگوها را قابل انطباق بر تمام متون عربی دانست.

از دیگرسو، پژوهشگران فارسی‌زبان نیز به بررسی متون مختلف از منظر ادب‌مندی پرداختند؛ از آن‌جمله: لطفی‌پور (۱۳۶۲ش) در مقاله «بررسی زبان مؤدبانه در فارسی کنونی از نظر جامعه‌شناسی» با بررسی هنجارهای مؤدب بودن و قاعده‌های مؤدبانهٔ گفتار چنین نتیجه گرفت که ادب یکی از سازه‌های توانائی کاربرد زبان در مرادوات اجتماعی است. طالقانی (۱۹۹۸م) در مقاله «بررسی و تحلیل گونه‌های تعارف در زبان فارسی از منظر ادب‌مندی» ساختارهای مختلف تعارف در زبان فارسی را منطبق با بافت بیرونی زبان دانست و با بررسی آماری اثبات کرد که بیشتر این ساختارها مؤدبانه‌اند. اکبری (۲۰۰۲م) در مقاله «ادب‌مندی در ساختار زبان فارسی» با بررسی علل کاربرد زبان مؤدبانه در فارسی، بیشتر آنها را به مسألهٔ فرهنگ ارتباط داد. هدایت (۱۳۸۴ش) در مقاله «تأثیر جنسیت بر نحوهٔ بیان تقاضا» به بررسی شاخص جنسیت به‌عنوان عامل اجتماعی، بر مستقیم یا غیرمستقیم بودن نحوهٔ بیان تقاضای مردان و زنان پرداخت و به این نتیجه رسید که زنان به‌علت رعایت ادب اجتماعی، در این نوع رفتار کلامی، محافظه‌کارانه‌تر از مردان عمل می‌کنند. مدرسی‌تهرانی و تاجعلی (۱۳۹۱ش) در مقاله «کنش گفتاری درخواست: مقایسهٔ فارسی‌زبانان و فارسی‌آموزان» با مقایسهٔ نوع راهبردهای بیان در گفتگوهای فارسی‌زبانان و فارسی‌آموزان، چنین نتیجه گرفتند که رابطهٔ معناداری بین میزان رسمیت و اهمیت موضوع درخواست، و میزان استفاده از تعدیل‌های حاشیه‌ای در درخواست‌های فارسی‌زبانان، برعکس فارسی‌آموزان، وجود دارد. غیثیان و همکاران (۱۳۹۲ش) در مقاله «راهبردهای بیان تقاضا: مقایسهٔ فارسی‌آموزان خارجی با فارسی‌زبانان» با مقایسهٔ راهبردهای تقاضا بین فارسی‌آموزان و فارسی‌زبانان، چنین نتیجه گرفتند که پربسامدترین راهبرد در میان هر دو گروه، راهبرد غیرمستقیم تعارف (پرسشی) است که نشانگر سطح بالای توانش کاربردشناختی بر نحوهٔ بیان تقاضا توسط آنها می‌باشد. عبداللهی و همکاران (۱۳۹۳ش) در مقاله «بررسی فیلم کلاه‌قرمزی و پسرخاله از منظر ادب‌مندی» با بررسی شیوهٔ گفتار شخصیت‌های این فیلم به این نتیجه رسیدند که شخصیت کلاه‌قرمزی در حدی مطلوب از ادب‌مندی قرار داد و بر خلاف آن، شیوهٔ گفتار آقای مجری، در نقش تربیت‌کنندهٔ کودک، از حد مطلوب ادب‌مندی فروتر است. مقدسی‌نیا و سلطانی (۱۳۹۳ش) در مقاله «کاربردشناسی زبان و سازوکارهای ادب‌ورزی در برخی از ادعیهٔ شیعه» با بررسی ساختارهای ادب‌مند در گفتگوهای انسان با خدا، چنین نتیجه گرفتند که انسان در هنگام طرح خواستهٔ خود با خداوند، از سازوکار کوچک‌دشت خود و بزرگ‌دشت دیگری استفاده می‌کند.

باتوجه به پیشینه یادشده، علاوه بر اینکه تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی ادبیات کودک (عربی) از منظر ادب‌مندی نپرداخته است؛ هیچ اثری نیز یافت نشد که به بررسی آثار داستانی شادی فقیه پردازد. بنابراین می‌توان به درستی ادعا کرد که این نخستین اثری است که به بررسی میزان ادب‌مندی در داستان‌های کودکان عربی می‌پردازد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. چارچوب نظری

یکی از شاخه‌های کاربردشناسی^۷ زبان که به بحث درباره تأثیر بافت بر معنا می‌پردازد، «سازوکارهای رعایت ادب در زبان» (Thomas, 1995: 6) است که از آن به ادب‌مندی^۸ تعبیر می‌شود. نظریه‌پردازان این حوزه معتقدند در تمامی کنش‌های گفتاری^۹ همچون درخواست، گلایه، انتقاد، تمجید و قول‌دادن که ارتباط کلامی میان پیام‌رسان و پیام‌گیر پدید می‌آید باید «روابط اجتماعی ارتباط نیز ملاحظه شود.» (Spencer, 1996: 1) تا اعتبار اجتماعی^{۱۰} پیام‌رسان و پیام‌گیر تهدید نشود. (حمرای، ۲۰۱۵م: ۱۳۶)

درباره راهکارهای ادب در گفتمان شفاهی و مکتوب، مطالعات گسترده‌ای صورت پذیرفت که از برجسته‌ترین آنها می‌توان به کتاب «ادب‌مندی: برخی از ساختارهای فراگیر کاربرد زبان»^{۱۱} (۱۹۸۷م) از براون و لوینسن (۱۹۸۷م) اشاره کرد. به عقیده نویسندگان این کتاب، سه عامل فاصله اجتماعی^{۱۲}، رابطه قدرت^{۱۳} و درجه اجبار^{۱۴}، به‌عنوان عوامل حفاظت‌کننده یا تهدیدکننده اعتبار اجتماعی پیام‌رسان و پیام‌گیر، از اهمیت بالایی برخوردار است. (القحطانی و الریاشی، ۲۰۱۶م: ۶۴) به‌گونه‌ای که «هر اندازه این سه عامل شدت یا ضعف داشته باشد، نوع بیان پیام‌رسان نیز تغییر می‌کند.» (حمرای، ۲۰۱۵م: ۱۳۷) به‌همین جهت است که پیام‌رسان برای بیان درخواستی متناسب با بافت کلام، از راهبرد مستقیم و یا غیرمستقیم استفاده می‌کند.

در توضیح می‌افزاییم که نوع بیان در ادبیاتی که صرفاً جهت آموزش کودک خلق می‌شود، امری است مشکل که نیاز است ادیب کودک در خصوص جنبه‌های کاربردی-زبانی^{۱۵} و اجتماعی- کاربردی^{۱۶} مهارت کافی داشته باشد. این مهارت هرچه بیشتر باشد و ادیب درک بالاتری از کاربرد صحیح زبان خاص کودک داشته باشد، کمتر دچار خطا می‌شود و در نتیجه، انتقال‌های منفی کاربردشناختی زبان به کودک کمتر صورت می‌گیرد.

در ادامه، به‌طور مفصل به انواع راهبردهای بیان، به‌همراه مصادیقی از داستان‌های کودکان شادی فقیه می‌پردازیم تا با بررسی آماری، میزان ادب‌مندی این داستان‌ها را کشف نماییم.

۲-۲. راهبردهای بیان در داستان‌های شادی فقیه

۲-۲-۱. راهبرد مستقیم

استراتژی مستقیم^{۱۷}، گونه‌ای از سخن است که «گوینده به واضح‌ترین، بی‌ابهام‌ترین و مستقیم‌ترین شکل، خواسته خود را مطرح می‌کند» (Brown & Levinson, 1987: 69). بنابر عقیده بسیاری از زبان‌شناسان، چون «این نوع بیان بیشتر در رابطه‌های دوستانه کاربرد دارد و طی آن پیام‌رسان به خدشه‌دار شدن اعتبار اجتماعی پیام‌گیر توجهی ندارد؛ از وضعیت ادب‌مندی دورتر است» (Goatly, 1995: 268) (& Grebe, 2009: 4). مثلاً زمانی که پیام‌رسان به پیام‌گیر می‌گوید: «زود باش این کتاب را به علی برسان»؛ به دلیل اینکه جایگاه اجتماعی پیام‌گیر، نازل‌تر از پیام‌رسان است؛ پیام‌رسان با دستور مستقیم، اعتبار اجتماعی پیام‌گیر را به‌خطر می‌اندازد.

بیان مستقیم، بنابر میزان آمرانه بودن، به ترتیب شامل امر مستقیم، پرسش مستقیم و گفت‌کنش است.

* امر مستقیم

قدرتمندترین نوع بیان مستقیم در امر مستقیم^{۱۸} است که در آن «پیام‌رسان بی‌هیچ واسطه‌ای به پیام‌گیر فرمان انجام کاری را صادر می‌کند.» (Sridhar & Atawneh, 1993: 280) این نوع بیان که در آن، پیام‌رسان از نظر اجتماعی از مرتبه بالایی قدرتمندی برخوردار است و به خود اجازه می‌دهد نسبت به اشخاص پائین‌تر دستور دهد، «به‌عنوان کنش تهدیدآفرین در قبال وجهه مستقل مخاطب محسوب می‌شود.» (مقدسی‌نیا و سلطانی، ۱۳۹۳: ۲۲۱). بسامد استفاده از امر مستقیم در داستان‌های شادی فقیه، ۴۲ بار است که بیشترین آن در داستان الغلام المسلم (۲۰ بار) از زبان پادشاهی ظالم روایت می‌شود. در ۸ داستان دیگر، به‌طور پراکنده از امر مستقیم استفاده شده است. به چند نمونه مثال دقت کنید^{۱۹}:

نمونه	پیام‌رسان	پیام‌گیر	ادب‌مندی	ارجاع
خُدوه وعذبوه	پادشاه (+)	نگهبانان (-)	x	الغلام المسلم: ۱۶
إبتوی هذا الغلام	پادشاه (+)	نگهبانان (-)	x	الغلام المسلم: ۱۸
إرجع عن دینک ولا تعبد لها غیری	پادشاه (+)	راهب (-)	x	الغلام المسلم: ۱۸
خُد یا هذا، فإن المال مال الله	صدقه‌دهنده (+)	گدا (-)	√	المتصدق: ۸
لا تُرَدوا سائلاً أبداً	پدر (+)	فرزندان (-)	√	المتصدق: ۲۶
خُد هذه الناقة لتأكل من لحمها	پیامبر (+)	بیمار (-)	√	الأقرع والأبرص: ۱۰
إبتعد عتی حتی لا تعدنی	بیمار (-)	پیامبر (+)	x	الأقرع والأبرص: ۱۸

با دقت در مثال‌های بالا و عبارات قبل و بعد از آنها در هر داستان، می‌توان دریافت که گفتگو‌هایی که خارج از وضعیت ادب‌مندی (x) قرار دارد؛ از زبان شخصیت منفی داستان روایت شده است. کودک

هیچ‌گاه با چنین شخصیتی همذات‌پنداری نمی‌کند (ایراندوست: ۱۳۹۱/۳/۲۷ش). نویسنده نیز عاقبت این شخصیت‌ها را در پایان داستان با خواری و خفت گره می‌زند (الغلام المسلم: ۲۶ و الأفرع والأبرص: ۲۰). همچنین آنجا که امر مستقیم، در وضعیتی ادب‌مند قرار دارد (المتصدق: ۸ و ۲۶؛ الأفرع والأبرص: ۱۸ و ۱۰)، بدان جهت است که شخصیتی بسیار مثبت همچون پیامبر و یا صدقه‌دهنده و یا پدر خانواده، پیامی اخلاقی را به مخاطب عرضه می‌کند. این چنین پیام‌هایی چون از موضع قدرت صادر نمی‌شود و صرفاً جنبهٔ تعلیم و تربیت دارد، در وضعیت مطلوبی از ادب‌مندی (۷) قرار دارد.

از دیگر سو در یک بررسی کلی، بسامد استفاده از امر مستقیم (۴۲ بار) در مقابل ۳۵۳ راهبرد بیان به‌کار رفته در داستان، گویای آن است که این میزان کارکرد امر مستقیم (12%) نشان از ادب‌مندی کل داستان‌ها دارد. این بدان جهت است که شادی فقیه، با درک اینکه «امر و نهی بیش‌ازحد کودک باعث شکل‌گیری لجاجت در کودک می‌شود» (نریمانی، ۱۳۷۹ش: ۵۸)؛ حداًالامکان از امر و نهی مستقیم پرهیز می‌نماید؛ چراکه حضرت علی^(ع) می‌فرمایند: «زیاده‌روی در سرزنش (امر و نهی)، آتش لجبازی را شعله‌ور می‌کند» (المجلسی، ۱۹۷۲م: ۲۳۱/۷۴).

* پرسش مستقیم

پرسش مستقیم^{۲۰} بالاترین حد آمرانگی را بعد از امر مستقیم تداعی می‌کند. در این نوع بیان که پیام‌گیر از موضع قدرت به پیام‌رسان می‌نگرد و منتظر پاسخ مستقیم «بله» یا «خیر» از پیام‌گیر است، «کم‌ترین فاصله میان درخواست و اجابت آن ایجاد می‌شود.» (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۳ش: ۱۳۵) بنابراین این نوع بیان، از وضعیت ادب‌مندی دور است. با بررسی داستان‌های شادی فقیه، تنها ۴ گفتگو یافت شد که در آن از پرسش مستقیم استفاده شده است. بیشترین پرسش مستقیم متعلق به داستان الغلام المسلم (بسامد^{۲۱} ۳) است که از زبان پادشاه ظالمی روایت می‌شود که در گفتار و رفتار، بی‌ادب ظاهر شده است. این کارکرد بسیار اندک پرسش مستقیم نشان از ادب‌مندی گفتگوهای شخصیت‌های داستان‌ها دارد. به چند نمونه مثال دقت کنید:

نمونه	پیام‌رسان	پیام‌گیر	ادب‌مندی	ارجاع
ما هي حاجتك؟	پادشاه (+)	جادوگر (-)	×	الغلام المسلم: ۶
أَو لَكَ رَبٌّ غَيْرِي؟	پادشاه (+)	ندیم (-)	×	الغلام المسلم: ۱۶
أَخَذْتُ تَشْنُفِي بِهِ النَّاسَ حَتَّى آمَنُوا بِإِلَهِ غَيْرِي؟	پادشاه (+)	غلام (-)	×	الغلام المسلم: ۱۸
مَنْ قَالَ لَكَ هَذَا؟	فرزند بزرگ (+)	فرزند کوچک (-)	×	جرّة الذهب: ۸

✽ گفت‌کنش

گفت‌کنش^{۲۱} گونه‌ای از سخن است که در آن پیام‌رسان از موضع قدرت سخن می‌گوید؛ لذا «صرف گفتار به معنی عمل به آن گفته محسوب می‌شود.» (واردوف، ۱۹۹۲م: ۲۸۳؛ به نقل از: عبداللہی و همکاران: ۱۳۵) به دیگر سخن، در این نوع بیان که غالباً «در زمان حال و به صیغہ اول شخص مفرد بیان می‌شود» (Austin, 1962: 15)، همزمان با اینکه سخن گفته می‌شود تحقق عمل نیز قطعی خواهد بود. لازم به ذکر است که اگر گفت‌کنش از پیام‌رسانی با جایگاه اجتماعی بالا به پیام‌گیری با جایگاه اجتماعی پایین ارسال شود، آن سخن ادب‌مند است. عکس این قضیه نیز دال بر غیرمؤدبانہ بودن آن پیام دارد. از نظر براون و لوینسن، کنش‌های گفتاری‌ای که دال بر قول دادن، معذرت خواستن، نامیدن، شرط بستن، قسم خوردن، موافقت کردن، هشدار دادن، پافشاری کردن، پذیرفتن و امتناع کردن باشد، در زمرہ گفت‌کنش‌ها قرار می‌گیرد.

شادی فقیہ تقریباً در تمامی داستان‌هایش، به جهت وجود فاصلهٔ اجتماعی میان شخصیت‌ها، از گفت‌کنش استفاده می‌کند. او از این نوع بیان ۴۱ بار بهره برده که این میزان در مقابل ۳۵۳ گفتگوی دایر در داستان‌ها، میزان چشمگیری (11/5%) به حساب نمی‌آید. این میزان کارکرد هرچند گویای این است که پیام‌رسان در موضع قدرت قرار دارد و از اعتماد به نفس بالاتری نسبت به پیام‌گیر برخوردار است؛ اما به دلیل کارکرد اندک، با معیارهای ادب‌مندی زبان در تناقض نیست. به مثال‌های زیر بنگرید:

نمونه	پیام‌رسان	پیام‌گیر	ادب‌مندی	ارجاع
نؤمنُ بالله ربنا وربنا وربنا	بیماران (+)	غلام (+)	√	الغلام المسلم: ۱۴
كذبت، لقد ورثت هذا المال عن أبي	بیمار (-)	پیامبر (+)	x	الأقرع والأبرص: ۲۰
أنا موافق	مسافر (+)	مسافر (-)	√	أصحاب السفينة: ۱۸
أقسم عليك أن تُخبرني	باغبان (+)	رهگذر (-)	√	صوت في سحابة: ۲۲
أوصيكم يا أولادي	پدر (+)	فرزندان (-)	√	المتصدق: ۲۶

۲-۲-۲. راهبرد غیرمستقیم

در راهبرد غیرمستقیم^{۲۲}، فاصلهٔ اجتماعی میان پیام‌رسان و پیام‌گیر، ایجاب می‌کند که پیام‌رسان «منظور خود را با ابهام و به‌طور غیرمستقیم بیان کند.» (کادہ، ۲۰۱۴م: ۱۸۰) در مکالمات روزانه از این نوع بیان به‌طور گسترده‌ای استفاده می‌شود؛ چراکه فاصلهٔ اجتماعی میان افراد، سبب می‌شود که تقاضاها از شکل امرانه بودن به ساختاری غیرمستقیم تغییر یابد. این تغییر راهبرد، به مؤدبانہ‌تر شدن سخن می‌انجامد (matsuura, 1998: 35)

در این شیوه بیان «پیام‌رسان به‌هنگام طرح خواسته‌اش احساس اجبار نمی‌کند؛ لذا پیامش تهدیدی برای اعتبار اجتماعی پیام‌گیر نخواهد داشت.» (الشهری، ۲۰۰۴م: ۳۶۷) بیان غیرمستقیم به دو بخش کلی درخواست و اشاره تقسیم می‌گردد.

* درخواست

در شیوه درخواست^{۳۳} که یکی از مؤدبانه‌ترین راهبردهای بیان است، پیام‌رسان خواسته خود را در قالب پیشنهاد^{۲۴}، کسب اطلاع^{۲۵}، تعجب^{۲۶}، بیان آرزو^{۲۷}، امر غیرمستقیم^{۲۸}، پرسش غیرمستقیم^{۲۹}، تهدید^{۳۰} و استفهام انکاری^{۳۱} مطرح می‌کند. به مثال‌های زیر بنگرید:

نمونه مثال	پیام‌رسان	پیام‌گیر	ادب‌مندی	ارجاع
این کنت یا ابراهیم؟ (کسب اطلاع)	خواهر (+)	برادر (-)	√	الحب في الله: ۶
ماذا حصل يا أبي؟ (کسب اطلاع)	پسر (+)	پدر (+)	√	صوت في سحابة: ۱۶
ماذا تمنى يا أخي؟ (کسب اطلاع)	بیمار (-)	پیامبر (+)	√	الأقرب والأبرص: ۱۰
إشفيها أيها الغلام؟ (پیشنهاد)	مردم (-)	غلام (+)	√	الغلام المسلم: ۱۴
هلّمّ نحاول دفع الصخرة (پیشنهاد)	کشاورز (+)	تاجر (+)	√	ثلاثة في الغار: ۱۰
هلّ يُمكّنك أن تُعيرني هذا؟ (پیشنهاد)	خواهر (+)	برادر (-)	√	كفى بالله شهيداً: ۴
ما هذا الذي تفعلونه؟ (تعجب)	مسافرین (+)	مسافرین (+)	√	أصحاب السفينة: ۲۲
أتمنى لو يشفيني الله من مرضي (آرزو)	بیمار (-)	فرشته (+)	√	الأقرب والأبرص: ۱۰
تفضل هذه الألف (امر غیرمستقیم)	خریدار (-)	فروشنده (+)	√	كفى بالله شهيداً: ۲۴
أرجو أن تُسامحني (امر غیرمستقیم)	خریدار (-)	فروشنده (+)	√	كفى بالله شهيداً: ۲۴
أنا فقير هلّ تساعدني؟ (پرسش غیرمستقیم)	پیامبر (+)	بیمار (-)	√	الأقرب والأبرص: ۱۸
ماذا تريد مني أيها الأبرص؟ (تهدید)	ثروتمند (+)	رهگذر (-)	×	الأقرب والأبرص: ۱۸
هلّ أخذته؟ طبعاً لا (استفهام انکاری)	کشاورز (+)	رهگذر (+)	√	جزة الذهب: ۱۶

با بررسی آماری گفتگوهای داستان‌ها چنین برداشت شد که بسامد استفاده از شیوه درخواست ۱۸۵ بار است که به ترتیب شامل: کسب اطلاع (۸۳)، پیشنهاد (۶۱)، تعجب (۲۱)، آرزو (۷)، امر غیرمستقیم (۶)، پرسش غیرمستقیم (۳)، تهدید (۳) و استفهام انکاری (۱) می‌باشد.

در رابطه با بالاترین بسامد (کسب اطلاع 31%) باید گفت که نویسنده بر این امر واقف است که کودک گروه سنی «ب» و «ج» که این داستان‌ها برای او نگاشته شده است، «با مشاهده محیط اطراف، علاقه‌مند است درباره آن آگاهی پیدا کند؛ به همین دلیل دائم سؤال می‌پرسد.» (السعدی و منسی، ۲۰۱۱م: ۲۷۳) بنابراین نویسنده برای همذات‌پنداری با کودک کنجکاو از شیوه کسب اطلاع بیشترین بهره را می‌برد. دومین شیوه پربسامد درخواست، پیشنهاد است که این میزان کارکرد (23%) بیانگر آن

است که نویسنده به صورت ضمنی به کودک می‌فهماند که به‌جای امر و پرسش مستقیم، شیوه‌های مؤدبانه‌ای؛ همچون پیشنهاد دادن وجود دارد و بهتر است کودک در گفتار خود از این شیوه استفاده کند. اما کمترین بسامد درخواست، مربوط به تهدید و استفهام انکاری است که این میزان کارکرد زبانی نشان از آن دارد که شادی فقیه، کودک را از تهدید کردن دیگران و انکار نمودن حقیقت برحذر می‌دارد؛ چراکه این دو ویژگی، در فرهنگ اسلامی مورد مذمت است. خداوند در قرآن، انکارکنندگان حقیقت را مورد سرزنش قرار می‌دهد (بقره: ۴۲ و آل عمران: ۷۱) و پیامبر خدا (ص) نیز درباره مذموم بودن تهدید، می‌فرماید: «هر کس با نظری به مؤمنی نظر کند تا او را بترساند خداوند او را خواهد ترساند.» (ابن بابویه، بی تا: ۱۲۷).

* اشاره

اشاره 32 به‌عنوان مؤدب‌ترین راهبرد بیان، به گونه‌ای از سخن اطلاق می‌شود که در آن پیام‌رسان به‌دلیل فاصله اجتماعی مطلوبی که با پیام‌گیر دارد، مقصودش را «بدون اشاره مستقیم به آنچه می‌خواهد به‌دست آورد، مطرح می‌کند» (هدایت، ۱۳۸۴: ۲۷). پیام‌گیر به‌محض دریافت پیام، «این توانایی را دارد که مقصود پیام‌رسان را از آن درک نماید» (Economidou, 2002: 21)؛ لذا اعتبار اجتماعی وی خدشه‌دار نخواهد شد. راهبرد اشاره این امکان را به پیام‌رسان می‌دهد که «بیش از آنچه عملاً می‌گوید، درخواست کند و از ایجاز به‌منظور ایجاد فاصله و در نتیجه ادب‌مندی بهره‌مند شود» (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۶) شادی فقیه از این راهبرد ۸۱ بار استفاده کرده است که این میزان کارکرد در مقابل ۳۵۳ گفتگوی موجود در کل داستان‌ها (30%)، بر ادب‌مند بودن ساختار گفتگوها دلالت دارد. اکنون به مصادیقی از داستان‌ها دقت کنید:

نمونه مثال	پیام‌رسان	پیام‌گیر	ادب‌مندی	ارجاع
إِنَّ الصَّدَقَةَ تَقْرِبُ الْعَبْدَ مِنْ رَبِّهِ	پدر (+)	فرزند (-)	√	المتصدق: ۶
لَقَدْ حَانَ وَقْتُ نَوْمِكُمْ	پدر (+)	فرزند (-)	√	ثلاثة في الغار: ۴
إِنَّ الْمَسِيرَ أَمَامَنَا طَوِيلٌ	مسافر (+)	مسافر (+)	√	ثلاثة في الغار: ۶
أَنَا فَقِيرٌ وَمَسْكِينٌ وَابْنُ سَبِيلٍ	گدا (-)	ثروتمند (+)	√	الأقرب والأبرص: ۲۴
لَقَدْ انْقَطَعَتْ أَحْبَابُهُ عَنَّا مُنْذُ فِتْرَةٍ	دوست (+)	دوست (+)	√	الحب في الله: ۱۰
أَعَدَّ اللَّهُ لِلْمُتَحَابِّينَ فِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا	پدر (+)	فرزند (-)	√	الحب في الله: ۲۶
إِنَّ الْحَرَ شَدِيدٌ وَلَقَدْ تَعَبْتُ مِنَ السَّيْرِ	مسافر (-)	خدا (+)	√	صوت في سحابة: ۱۲

در تمامی مثال‌های بالا، پیام‌رسان به‌جای اینکه از بیان مستقیم (امر مستقیم، پرسش مستقیم و گفت‌کنش) استفاده کند با محترمانه‌ترین ساختار، درخواست خود را به پیام‌گیر انتقال می‌دهد. به‌عنوان مثال، پدر خانواده به‌جای اینکه به فرزندانش دستور دهد صدقه بدهند، به آنها با نرمی می‌گوید: «صدقه

۷۴/ بررسی ادب‌مندی راهبردهای بیان در داستان‌های کودکان شادی فقیه

مایه نزدیکی به خداوند است» (المتصدق: ۶) و به جای اینکه به آنها دستور خوابیدن بدهد، از این سخن مؤذبانه استفاده می‌کند: «زمان خواب فرارسیده است» (ثلاثه فی الغار: ۴). پیام‌گیر (فرزندان) به محض دریافت چنین پیامی، ناخواسته متوجه دستور نهفته آن می‌گردد و با میل درونی، آن دستور را می‌پذیرد. همچنین مسافری که به دوستش می‌گوید: «مسیر طولانی است» (ثلاثه فی الغار: ۶)، در حقیقت به صورت غیرمستقیم از او درخواست استراحت دارد. و آن گدایی که به ثروتمند می‌گوید: «فقیر هستم و درمانده» (الأقرع والأبرص: ۲۴)، به جای امر مستقیم، با مؤذبانه‌ترین حالت، از او درخواست کمک می‌کند. این نوع سخن گفتن از منظر اسلام بسیار مورد تأکید است. از دیدگاه قرآن، گفتاری باارزش است که همراه با ادب باشد؛ چراکه خداوند یکی از ملزومات دعوت موسی^(ع) و هارون را گفتاری نیکو خوانده است (طه: ۴۴) و در جایی دیگر به پیامبر^(ص) دستور می‌دهد که با مردم با زبانی خوش، سخن بگوید (بقره: ۸۳). پیامبر خدا^(ص) نیز در پاسخ شخصی که از بهترین اعمال پرسید، فرمودند: «نیکو سخن گفتن» (المجلسی، ۱۹۷۲م: ۳۱۲/۷۱) همچنین در جایی دیگر درباره بهترین صدقه فرمودند: «هیچ انفاقی بهتر از نیکو سخن گفتن نیست» (ابن بابویه، ۱۹۸۵م: ۱/۱۲). شادی فقیه به‌عنوان نماینده اسلام‌گرایان در حوزه ادبیات کودک، بر این تعالیم واقف است؛ لذا همزمان با اینکه با کودک همذات‌پنداری کرده و تعالیم اسلامی را به او آموزش می‌دهد، زبانی ادب‌مند را نیز برای او فرامی‌خواند.

۳-۲. تحلیل آماری داده‌ها

جدول‌های زیر نشان‌دهنده فراوانی و درصد راهبردهای بیان در داستان‌های شادی فقیه است:

جدول ۱- فراوانی و درصد راهبردهای بیان در داستان‌های شادی فقیه

بیان مستقیم	بیان غیرمستقیم	جمع کل
۸۷	۲۶۶	۳۵۳
25%	75%	۱۰۰٪

جدول ۲- فراوانی و درصد بیان مستقیم در داستان‌های شادی فقیه

امر مستقیم	گفت‌گوش	پرسش مستقیم	جمع کل
۴۲	۴۱	۴	۸۷
49%	47%	4%	100%

جدول ۳- فراوانی و درصد بیان غیرمستقیم در داستان‌های شادی فقیه

جمع کل	درخواست							اشاره	فراوانی
	کسب اطلاع	پیشنهاد	تعجب	آرزو	امر غیرمستقیم	پرسش غیرمستقیم	تهدید		
۲۶۶	۸۳	۶۱	۲۱	۷	۶	۳	۳	۱	۸۱
100%	31%	23%	8%	3%	2/5%	1%	1%	0/5%	30%

مقایسهٔ این جدول‌ها نشان می‌دهد که بیشترین بسامد راهبرد بیان در داستان‌های شادی فقیه مربوط به بیان غیرمستقیم (75%) است که این میزان کارکرد، نشانگر آن است که داستان‌های وی از حد بسیار مطلوبی از ادب‌مندی برخوردار است. لازم به ذکر است آنجا که نویسنده از بیان مستقیم استفاده می‌کند، این ساختار را اغلب از زبان شخصیت‌های منفی داستان روایت می‌کند؛ بنابراین عاقبت‌آنها را با فلاکت و نگون‌بختی ختم می‌کند. این نوع انتقال پیام‌های غیرادب‌مند از زبان شخصیت‌های منفی، به‌طور غیرمستقیم به کودک آموزش می‌دهد که هیچ‌گاه در گفتار خود از زبانی غیر مؤدبانه استفاده نکند، در غیر این صورت عاقبتی تلخ گریبانگیر او خواهد شد. از دیگر سو کارکرد قابل ملاحظهٔ راهبرد کسب اطلاع (31%)، اشاره (30%) و پیشنهاد (23%) بیانگر این موضوع است که نویسنده از ساختارهای زبانی‌ای استفاده می‌کند که همگام با برانگیختن حس کنجکاوی در کودک (استراتژی کسب اطلاع)، مؤدبانه‌ترین فرم‌های زبانی (اشاره و پیشنهاد) را نیز به وی آموزش می‌دهد. این ساختار ادب‌محور در تمامی داستان‌های شادی فقیه، گویای هوشمندی و ذکاوت نویسنده و همچنین درک درست او از دنیای پیچیده و شیرین کودکان است.

نتیجه‌گیری

از مجموع آنچه دربارهٔ ادب‌مندی در داستان‌های شادی فقیه، گفته شد نتایج زیر به دست آمد:

- در این داستان‌ها به‌علت ایجاد فضایی غیررسمی برای گفتگو میان شخصیت‌ها، رفتار کلامی آنها به‌گونه‌ای برای کودک عرضه می‌شود که بیشتر در جهت حفظ اعتبار اجتماعی پیام‌گیر باشد، تا به‌عنوان کُنش تهدیدآفرین آن. بزرگ‌ترین شاهد این ادعا آن است که از مجموع ۳۵۳ گفتگویی که از زبان شخصیت‌های داستان روایت می‌شود، راهبرد غیرمستقیم در بالاترین میزان (75%) و راهبرد مستقیم در پایین‌ترین میزان (25%) است. این میزان کارکرد نشانگر آن است که تمامی داستان‌ها از حد بسیار مطلوبی از ادب‌مندی برخوردار است.

- در راهبرد مستقیم، بیشترین حضور امر مستقیم (49%) و پرسش مستقیم (4%)، به‌عنوان غیرادب‌مندترین راهبردهای بیان، در داستان الغلام المسلم است. از آنجا که آمرانگی با ادب‌مندی در کلام نسبت عکس دارد، گفتگوهای این داستان از نوع مؤدبانه محسوب نمی‌شود. در توضیح می‌افزاییم که تمامی امر و پرسش‌های مستقیم در این داستان، از زبان پادشاه ظالمی روایت می‌شود که از ابتدا به‌عنوان شخصیت شرور معرفی می‌شود و پایان تلخی در انتهای داستان برایش رقم می‌خورد. باتوجه به اینکه کودک با رفتار و گفتار چنین شخصیتی، هیچ‌گونه همذات‌پنداری نخواهد داشت؛ لذا مجموع گفتگوهای این داستان نمی‌تواند از دایرهٔ ادب‌مندی خارج گردد.

- به دلیل وجود فاصله اجتماعی میان اغلب شخصیت‌های داستان‌ها، نویسنده به میزان 70% از راهبرد درخواست و 30% از راهبرد اشاره استفاده نموده است. بنابر نظریه ادب‌مندی، در رفتار کلامی، هراندازه بیشتر از راهبرد درخواست و اشاره استفاده شود آن رفتار به حد ادب‌مندی نزدیک‌تر است. همچنین شیوه کسب اطلاع (31%) و پیشنهاد (23%) با بیشترین حضور از جمله پربسامدترین شیوه‌های راهبرد درخواست، و شیوه تهدید (1%) و استفهام انکاری (0/5%) با کمترین حضور از جمله کم‌بسامدترین شیوه‌های درخواست در این داستان‌ها به‌شمار می‌آید. این میزان کارکرد گویای آن است که نویسنده، جهت همذات‌پنداری با کودک کنجکاو از شیوه کسب اطلاع و جهت آموزش ساختارهای مؤدبانه کلام از شیوه پیشنهاد بهره برده است. از دیگر سو، وی به‌صورت ضمنی به کودک می‌آموزد که در رفتارهای کلامی‌اش در حد امکان از تهدیدکردن و انکار نمودن پرهیزد.

- به‌طور کلی می‌توان گفت شادی فقیه در خصوص جنبه‌های کاربردی-زبانی و اجتماعی- کاربردی مهارت کافی داشته است؛ چراکه بر اساس آمار، وی در انتقال پیام ادب‌مند به کودک، دچار کمترین خطا شده و در نتیجه در داستان‌هایش، انتقال‌های منفی کاربردشناختی زبان به کودک، به‌ندرت صورت گرفته است.

پی‌نوشت‌ها

1. Searl
2. Leech
3. Brown & Levinson
4. Kulka
5. dialog
6. monologue
7. pragmatics
8. Politeness
9. speech acts

۱۰. Social prestige: این اصطلاح به عنوان رتبه، پایگاه و موقعیت اجتماعی اشخاص، گروه‌ها و سازمان‌ها در

مقایسه با یکدیگر به کار می‌رود.

11. Politeness: Some universals in language usage
12. Social distance
13. Social status
14. Degree of imposition
15. pragmalinguistic
16. sociopragmatic
17. Direct strategy
18. Mood drivable

۱۹. در تمامی جدول‌ها، علامت مثبت (+) نشانه جایگاه اجتماعی بالای طرف گفتگو و منفی (-) جایگاه پایین

اوست، همچنین مساوی (=) گویای یکسان‌بودن جایگاه اجتماعی طرفین گفتگوست. ضربدر (x) نشانه عدم

ادب‌مندی هر گفتار و تأیید (√) نشانگر ادب‌مند بودن آن است.

20. inquiries
21. performative

22. Indirect strategy
23. Query
24. On record
25. Negative Question
26. surprise
27. desire
28. Indirect order
29. Indirect question
30. Treat
31. Negative question
32. Hint

منابع

- قرآن کریم

کتاب های عربی

- ابن بابویه، محمد بن علي. (د.ت). جامع الأخبار؛ الطبعة الثانية، أصفهان: مكتبة المبین.
- _____ (۱۹۸۵م). الأمل؛ الطبعة الثالثة، قم: ذوي القربى.
- شحاتة، حسن. (۱۹۹۴م). أدب الطفل العربي: دراسات وبحوث؛ الطبعة الثانية، القاهرة: الدار المصرية اللبنانية.
- الشَّهري، عبدالهادي بن ظافر. (۲۰۰۴م). استراتيجيات الخطاب مقارنة لغوية تداولية؛ بيروت: دارالكتاب الجديد المتحدة.
- عبدالفتاح، أبو معال. (۲۰۰۰م). أدب الأطفال: دراسة وتطبيق؛ الطبعة الرابعة، القاهرة: دارالشروق.
- فقيه، شادي. (۲۰۰۳م). سلسلة أروع القصص من أحاديث النبي؛ بيروت: الدار العربية للعلوم.
- المجلسي، محمداقبر. (۱۹۷۲م). بحار الأنوار؛ الطبعة الرابعة، طهران: المكتبة الإسلامية.
- الموسى، أنور عبدالحميد. (۲۰۱۰م). أدب الأطفال فن المستقبل؛ الطبعة الثالثة، بيروت: دار النهضة العربية.
- نجيب، أحمد. (۱۹۹۱م). أدب الأطفال علم وفن؛ الطبعة الثانية، القاهرة: دار الفكر العربي.

مقالات عربی

- حمراوي، محمد. (۲۰۱۵م). «نظرية التأدب في اللسانيات»؛ دمشق: مجلة ألف. السنة ۳. العدد ۴، صص ۱۳۱-۱۴۰.
- السامر، سوسن فيصل. (۲۰۱۲م). «التهذيب الكلامي: دراسة اجتماعية تداولية»؛ جامعة بغداد: مجلة الأستاذ. العدد ۲۰۳، صص ۱-۳۷.
- السعدي، عماد و منسي، عطف. (۲۰۱۱م). «دور التعليم الأسري في تنمية الميول القرآنية لدى أطفال الروضة والصفوف الثلاثة الأولى»؛ الأردن: المجلة الأردنية في العلوم التربوية. السنة ۷. العدد ۳، صص ۲۷۱-۲۸۸.
- القحطاني، سعد محمد؛ الرياشي، محمدناصر. (۲۰۱۶م). «أساليب الاعتذار لدى متعلمي اللغة العربية»؛ الجزائر: مجلة الحكمة. المجلد ۴. العدد ۸، صص ۶۰-۹۳.

- کادۀ، لیلی. (۲۰۱۴م). «الاستلزام الحواری فی الدرس اللسانی الحدیث: طه عبدالرحمن أنموذجاً»؛ جامعة مولود معمري: الممارسات اللغوية. العدد ۲۱، صص ۱۶۹-۱۹۴.
- لهویمیل، بادیس. (۲۰۱۳م). «السیاق ومقتضى الحال فی مفتاح العلوم: متابعة تداولية»؛ جامعة لسكرة: مجلة المخبّر. العدد ۹، صص ۱۶۵-۱۸۳.

مقالات فارسی

- ایراندوست، مریم. (۱۳۹۱/۳/۲۷ش). «شخصیت‌های منفی در کتاب کودکان»؛ سایت راه موفقیّت: <http://www.rah-m.com/News/> ۱۶۷۰.html.
- عبداللّهی، منیژه و همکاران. (۱۳۹۳ش). «بررسی فیلم کلاه قرمزی و پسرخاله از منظر ادب‌مندی»؛ مطالعات ادبیات کودک، سال ۵. شماره ۲. صص ۱۲۹-۱۵۲.
- لطفی پور ساعدی، کاظم (۱۳۶۲ش). «بررسی زبان مؤدبانه در فارسی کنونی از نظر جامعه‌شناسی زبان»؛ مجله ادبیات و زبان‌ها، شماره ۶۲. صص ۲۷۱-۲۹۲.
- مقدسی‌نیا، مهدی و سلطانی، سیدعلی اصغر (۱۳۹۳ش). «کاربردشناسی زبان و سازوکارهای ادب‌ورزی در برخی ادعیه شیعه». جستارهای زبانی، سال ۵. شماره ۵. صص ۲۰۷-۲۲۸.
- نریمانی، محمد (۱۳۷۹ش). «اجابت در کودکان و روش‌های پیشگیری از آن»؛ مجله پیوند، شماره ۲۴۷. صص ۵۸-۶۰.
- هدایت، ندا. (۱۳۸۴ش). «تأثیر جنسیت بر نحوه بیان تقاضا: پژوهش در حوزه جامعه‌شناسی زبان»؛ پژوهش زبان و ادبیات فارسی، سال ۲. شماره ۴. صص ۱۷-۴۰.

ج) منابع لاتین

- Austin, John langshaw. (1962). **How to do things with words**; London: Oxford University Press.
- Brown, P. and Levinson, S. (1987). **Politeness: Some universals in language usage**; Cambridge University Press.
- Economidou_Kogetsidis, Maria (2002). **Requestive Strategies in English and Greek : Observations from an Airline's Call Centre**; Nottingham Linguistic Circular 17.
- Fasold, Ralph (1990). **The Sociolinguistics of Language**; Oxford: Basil Blackwell.
- Goatly, A (1995). "Directness, indirectness and difference in the language of classroom management: advise for teacher trainees"; **IRAL**, 33, pp. 267-284.
- Grebe, Nadja (2009). **Politeness: A Theoretical Review of Brown and Levinson's Politeness Theory**; Germany: Grin Verlag.

- Matsuura, H (1998). “*Japanese EFL Learners, Perception of Politeness in low imposition requests*”; **JALT journal**. 20 (1), pp. 33-48.
- Spencer-Oatey, H. (1996). “*Reconsidering power and distance*”; **Journal of Pragmatics**. Vol. 26. Pp. 1-24.
- Sridhar, S & Atawneh, A (1993). “*Arabic-English Bilinguals and the Directive Speech Act*”; **World Englishes**. N. 12. 3. Pp. 279-297.
- Thomas, J. (1995). **Meaning in interaction: An introduction to pragmatics**; New York: Longman.
- Trudgill, p., (2001). **sociolinguistics: an Introduction to Language and Society**; E4, Penguin Books.
- Wardhaugh, Ronald (1992). **An Introduction to Sociolinguistics**; Hoboken: Blackwell Publishers.

فصلنامه لسان مبین (پژوهش ادب عربی)

(علمی - پژوهشی)

سال نهم، دوره جدید، شماره سی و دوم، تابستان ۱۳۹۷

• دراسة التلطف الكلامي في أساليب البيان في قصص شادي فقيه الطفولية*

عبدالباسط عرب يوسف آبادي، الأستاذ المساعد في اللغة العربية وآدابها بجامعة زابل

اويس محمدي، الأستاذ المساعد في اللغة العربية وآدابها بجامعة كنبداكاووس

مؤگان بيات كشكولي، الماجستير في اللغة العربية وآدابها بجامعة زابل

الملخص

تعتبر اللغة من أهم أدوات إرسال الرسائل ولا بد وأن تستخدم بشكل تصون به المكانة الاجتماعية للمرسل ومُتلقي الرسالة. لذا يجب أن يمتاز الكلام بدرجة عالية من التهذيب الكلامي. على أساس نظرية التلطف الكلامي، يمكن للمرسل الرسالة، في عملية تواصل كلام بينه وبين المتلقي، أن يوظف الاستراتيجيات المباشرة أو غير المباشرة؛ بيد أن الكلام الذي يستخدم فيه الآليات غير المباشرة يعتبر أكثر تهذيباً. يهدف أدب الأطفال إلى التعليم ويتوجب على الأديب الذي يؤلف في هذا المجال الاستفادة من البنات اللغوية الأكثر تهذيباً، ومن الضروري أن يكون الأديب واعياً من استراتيجيات البيان. يسعى هذا البحث بالاستفادة من المنهج الوصفي - التحليلي إلى فهم درجة التهذيب الكلامي في قصص الأطفال العربية ومن أجل تحقيق هذا الهدف تمت دراسة الحوارات للشخصيات في مجموعة قصص الأطفال للكاتب المصري المعاصر شادي فقيه (١٩٦٦م). تشير النتائج إلى أنه في مجموع ٣٥٣ حوار جرى في قصص فقيه، تحظى الاستراتيجية غير المباشرة من حضور واسع بحيث تشمل ٧٥% من الحوارات، وتقع الاستراتيجية غير المباشرة في المرتبة الأدنى بحيث تجرى في ٢٥% من الحوارات فقط. تشير هذه الإحصائيات بأن قصص شادي فقيه تتمتع بدرجة عالية من التهذيب الكلامي وكان الكاتب ناجحاً في تعليمها إلى الأطفال.

الكلمات الدليلية: أدب الأطفال، علم اللغة، نظرية التهذيب الكلامي، استراتيجيات البيان، شادي فقيه.

تاريخ القبول: ١٣٩٧/٠٧/١١

* تاريخ الوصول: ١٣٩٧/٠٢/٢٦

عنوان بريد الكاتب الإلكتروني (الكاتب المسؤول): arabighalam@uoz.ac.ir